

VILLE MÄKI

Filosofian opiskelijat äänessä Jyväskylässä

Sukupuolen käsite, Georges Bataillen sisäinen kokemus, panpsykismi. Nämä ja monet muut aiheet olivat käsitellyssä filosofian opiskelijoiden kansallisessa seminaarissa Jyväskylässä 18.–19.11.2022.

Suomen filosofian opiskelijat pääsivät kuuntelemaan ja pitämään esitelmiä, kun viimevuotinen Filosofian opiskelijoiden kansallinen seminaari (FOKS) järjestettiin Jyväskylässä 18.–19.11. Tapahtumaan olivat tervetulleita kaikki filosofiasta kiinnostuneet, vaikka seminaari oli ensisijaisesti suunnattu filosofian pää- ja sivuaineopiskelijoille.

Opiskelijoiden esitelmissä käsiteltiin muun muassa prosessionologiaa, ideologian käsitettä, ekofasismia, abortin vastaisten argumenttien mielettömyyttä ja monia muita mielenkiintoisia teemoja. Tapahtumaa voi pitää eräänlaisena katsauksena suomalaisen filosofian mahdolliseen tulevaisuuteen, koska se tarjosi näkymän siitä, mitkä teemat filosofian opiskelijoita kiinnostavat juuri nyt. Seuraavaksi otetaan muutama esitelmä tarkempaan tarkasteluun.

Sukupuolen käsitteen problematiikasta

Voiko sukupuolelle löytää kaiken kattavan määritelmän? Miten sukupuolinnormit vaikuttavat arkielämäämme? Onko mahdollista astua sukupuoliroolien jälkeiseen aikaan? Kaapo Riikosen esitelmän tarkoituksena oli problematisoida sukupuolen käsitettä ja tarjota ratkaisuja sen ongelmiin.

Sukupuolen käsitteen problematisointi eteni Riikosen esitelmässä kahdella tasolla. Ensinnäkin pohdittiin, mikä perinteisissä sukupuolen määritelmässä on ongelmallista. Perinteisillä määritelmillä tarkoitetaan tässä yhteydessä anatomisiin piirteisiin, käytökseen tai kromosomeihin perustuvia määritelmiä. Toiseksi Riikonen pohti sukupuolen määrittymistä arkielämässä.

Riikonen tunnisti kaikista perinteisistä sukupuolen määritelmistä saman ongelman: ne eivät ole kaiken kattavia. Esimerkiksi voidaan löytää nainen, joka ei kykene synnyttämään, jolla on perinteisesti miehiseksi miellettyjä luonteenpiirteitä tai jolla ei ole XX-kromosomeja. Edellä esitetyt määritelmät eivät siis pidä sisällään kaikkia tietyn sukupuolen edustajia vaan sulkevat osan ulos.

Perinteisten määritelmien sijaan Riikonen ehdottikin itseidentifikaatiota pätevänä kaiken kattavana määri-

telmänä sukupuolelle. Itseidentifikaatiolla tarkoitetaan kaikessa yksinkertaisuudessaan sitä, että kaikki yksilöt, jotka identifioituvat miehiksi, ovat miehiä, kaikki naisiksi identifioituvat ovat naisia ja niin edelleen. Tällöin pystytään rakentamaan kategoriat, jotka pitävät sisällään kaikki tietyn sukupuolen edustajat ja samalla sulkevat pois muut.

Entä miten tämä toimisi käytännössä? Tästä päästään sukupuolen problematiikan toiseen osaan eli siihen, miten sukupuoli ihmisten arkielämässä määrittyy. Riikonen esitti yhdysvaltalaisista sukupuolen teoreetikko Judith Butleria mukaillen, että yhteiskunnassa vallitsee tiettyjä sukupuoli-ihanteita – kuvia ihanteellisesta miehestä ja naisesta – ja todellisuudessa nämä ihanteet määrittävät sen, minkä sukupuolen edustajaksi yksilö oletetaan. Kohdatessamme ihmisen vertaamme häntä näihin sukupuoli-ihanteisiin ja asetamme hänet sen sukupuolen alle, jota hän parhaiten vastaa. Tällaista toimintaa voidaan pitää hyvin ongelmallisena, koska siinä ohitetaan täysin yksilön omat käsitykset itsestään ja hänen identiteettinsä asetetaan hänelle ulkoapäin.

Butler on performatiivisessa sukupuolen teoriassaan esittänyt, että yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset sukupuolesta eivät perustu mihinkään essentiaaliseen piirteeseen. Sen sijaan sukupuoli koostuu tietyistä toimintamalleista, joiden pohjalta syntyy sukupuolinnormeja. Butlerin teorian mukaan sukupuoli onkin tiettyjä tapoja olla ja toimia maailmassa ja näitä tapoja toisinnetaan ja muokataan ihmisten arkipäiväisessä toiminnassa. Samalla myös asetetaan rajoja sille, miten yksilön tulisi ja miten hän saisi toimia.

Sukupuolen sosiaalisesta rakentumisesta seuraa, että käsityksemme sukupuolinnormeista voivat myös muuttua. Esimerkiksi miesten on nykyään huomattavasti helpompi puhua tunteistaan kuin vaikkapa 50 vuotta sitten. Tunneikkaus on siis tullut osaksi miehuuden sukupuolinnormia. Sukupuolinnormien muuttuminen pitää sisällään mahdollisuuden radikaaliin toimintaan – sukupuoli-järjestelmän purkamiseen.

Riikonen esitti, että laajentamalla sukupuolinnormeja voidaan ne lopulta tehdä tarpeettomiksi, koska laajennettuina ne eivät enää toimi hyvinä määrittelyn välineinä.

Laajentamisella tarkoitetaan, että yhä suurempi määrä toimintoja hyväksytään useisiin sukupuolinormeihin sisältyviksi. Välineeksi tähän prosessiin Riikonen ehdotti radikaalia hyväksymistä: ei oleteta toisten ihmisten identiteettejä, ei häpäistä normien vastaisesta toiminnasta ja annetaan ihmisten olla ja toimia siten kuin he haluavat.

Riikosen esitelmän pääanti voidaankin löytää juuri radikaalin hyväksymisen ajatuksesta. Hyväksymällä toiset ihmiset sellaisena kuin he ovat voidaan liikkua kohti maailmaa, jossa ihmiset saavat itse määritellä oman identiteettinsä sen sijaan, että se asetettaisiin ulkoapäin. Vapautuminen sortavista rakenteista alkaakin yksinkertaisesti kuulemalla toista. Radikaali hyväksyminen osoittaa myös, ettei sukupuolen filosofian tarvitse olla arjelle vierasta teoreettista pohdintaa, vaan se sisältää myös käytännön toimintatapoja, joita jokainen voi elämässään toteuttaa.

Georges Bataille ja sisäinen kokemus

Viime vuosina paljon suomennettu Georges Bataille (1897–1962) on yksi 1900-luvun omalaatuimmista ja kiinnostavimmista filosofeista. Lauri Laiho esitelmöi Bataillen sisäisen kokemuksen käsitteestä pyrkimyksenään esitellä, mitä sisäinen kokemus käsitteenä tarkoittaa ja mitä seurauksia sillä on laajemmin filosofian kannalta.

Sisäisellä kokemuksella Bataille tarkoittaa Laihon mukaan eräänlaista mystistä, äärimmäistä kokemusta, jossa yksilön subjekti särkyy ja näin ero subjektin ja objektien välillä hajoaa. Bataille itse on kuvaillut kokemaansa äärimmäisen naurun kokemusta siten, että äärimmäisen naurun vallitessa tuntui kuin koko universumi olisi nauranut. Sisäinen kokemus tarkoittaa siis astumista ulos ihmisen maailmasta, maailmasta joka on inhimillisen järjen jäsentämä, ja siirtymistä osaksi ihmistä ympäröivää todellisuutta.

Sisäinen kokemus ei kokemuksena välttämättä ole lainkaan mielekäs vaan pikemminkin kaoottinen. Äärimmäisen kokemuksen vallassa yksilö ei pysty tarttumaan mihinkään yksittäiseen asiaan, eikä hän näin ollen pysty järjen avulla jäsentämään tai selittämään häntä ympäröivää todellisuutta. Laiho totesikin, että yksi olennaisimmista sisäisen kokemuksen piirteistä on, ettei sitä voi representoida. Sisäisestä kokemuksesta ei voida antaa tarkkaa kuvausta, sen voi vain kokea.

Miten sisäisen kokemuksen sitten voi saavuttaa? Bataille itse on kuvaillut, että sisäinen kokemus voi yllättäen vain vallata ihmisen. Laiho korosti, että Bataille itse yritti saavuttaa sisäisen kokemuksen muun muassa katsomalla kiinalaisia kidutuskuvia, joiden avulla hän saattoi päästä äärimmäisen kokemuksen valtaan. Sisäisen kokemuksen saavuttamista voi siis itse edesauttaa, mutta se voi myös saapua yllättäen.

Sisäisen kokemuksen käsitteellä Bataille esittää haasteen perinteiselle länsimaiselle filosofialle, jossa ympäröivää todellisuutta on yritetty selittää eri tavoin järjen avulla. Bataillen mukaan sisäinen kokemus on asia, jota ei voi järjellä selittää. Sisäinen kokemus on tuntematon, alue, josta ei voi saada tietoa vaan jonka voi vain kokea.

”Laajenisiko ihmisten kokemus moraalisesta vastuusta, jos he ajattelisivat kaikkea ympärillään olevaa tietoisena?”

Hyväksymällä sisäisen kokemuksen olemassaolo hyväksytään siis samalla, että maailman kokonaisvaltainen selittäminen järjen avulla on mahdotonta. Aina on olemassa tuntematon, josta ei voida saada tietoa.

Panpsykismi laajentaa tietoisuuskäsitystä

Onko tietoisuutta kaikkialla? Vastaus kysymykseen on kyllä, jos hyväksymme panpsykismin, joka oli Ville Räisänen esitelmän aiheena.

Räisänen aloitti esitelmänsä erottelemalla toisistaan filosofi Thomas Nageliin ja psykologian professori Antti Revonsuohon viitaten kolme tietoisuuden muotoa: 1) kokemuksellinen tietoisuus, 2) reflektiivinen tietoisuus ja 3) itsetietoisuus. Kokemuksellinen tietoisuus tarkoittaa tietoisuuden muotoa, jossa asialla on tietoisuus siitä, miltä tuntuu olla kyseinen asia. Reflektiivinen tietoisuus tarkoittaa tietoisuutta, jossa olemme tietoisia tietoisuudessamme olevasta kohteesta. Itsetietoisuus puolestaan on tietoisuuden muoto, jossa kykenemme tunnistamaan ja ajattelemaan itseämme eli kokemuksen omistavaa ”minää”.

Panpsykismillä tarkoitetaan filosofista teoriaa, joka pohjaa ajatukseen siitä, että kaikilla todellisuuden osilla on jonkinasteinen kokemuksellinen tietoisuus. Termi ”panpsykismi” juontuu kahdesta kreikan sanasta: *pan* (kaikki) ja *psyche* (mieli). Räisänen korosti, että panpsykismi ei tarkoita, että kaikilla olioilla olisi kykyä ajatella tai että olioiden kokemuksellinen tietoisuus olisi samantasoinen – ihmisellä kokemuksellinen tietoisuus on monimutkaisempi kuin esimerkiksi kasvilla tai atomilla. Panpsykismi kuitenkin olettaa, että kaikella olemassa olevalla on jonkinasteinen tietoisuus siitä, millaista on olla juuri se asia kuin on: esimerkiksi kasvilla on tietoisuus siitä, miltä tuntuu olla kasvi.

Erityisen mielenkiintoinen huomio syntyi esitelmän jälkeen siitä, millaisia vaikutuksia panpsykismin hyväksymisellä olisi ihmisten eettiselle ajattelulle. Laajenisiko ihmisten kokemus moraalisesta vastuusta, jos he ajattelisivat kaikkea ympärillään olevaa tietoisena? Räisänen itse esitti, että yleisesti ihmiset kokevat suurempaa vastuuta oliota kohtaan, jos he tietävät sen olevan tietoinen. Tällöin voitaisiin ajatella, että jos ihminen mieltää koko ympäröivän todellisuuden tietoisena, saattaa hän kokea myös oman moraalisen vastuunsa todellisuutta kohtaan suuremmaksi.